

SİNEMA DİLİ VE SÖZLÜ EDEBİ DİL

CINEMA LANGUAGE AND ORAL LITERARY LANGUAGE

*Fizuli MUSTAFAYEV**

Özet

Sinema ve medya, yüksek değerlere ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Makalede, sinema dili ile sözlü edebi dilin yanı sıra sinema oyuncularının diline yansımaları ve onların edebi dil bilgisindeki kullanım profesyonelliği düzeyi hakkında konuşulmaktadır. Makalede film dilinin konuşma diline daha yakın olduğu söylenirken çeşitli nedenler gösterilmiştir: Temel neden, dilin doğal rengini, zengin bir halk ruhunda aşılana fikrin birincil unsurunun korunmasını ve milli karakterini korumaktır. Ayrıca, makalede dilin milli karakterinin film dilinin çok önemli karakteristik özelliği olduğu vurgulanmaktadır. Makalenin bazı bölümlerinde film dilinin popülerleştirilmesi hakkında konuşulmakta ve yazar, film dilinde argoların, kaba kelimelerin ve jargonların aktif kullanımını eleştirmektedir. Değişik Azerbaycan filmlerinden verilen örneklerle sözlü edebi dilin kurallarının bozulduğu makalede tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: edebi dil, sinema oyuncusu, film senaryosu, konuşma dili, telaffuz normları, dilin halk ruhu, halk dili.

Abstract

Together with mass media the film has very important role in protecting our national mental values. In the presented article the film language, oral literary language and the professionalism of the film actor in the pronunciation of oral literary language are analyzed. While speaking the film language being closer to the spoken language several reasons are shown: The basic reason is to protect the natural colour, initial curiosity and national character of the language. Furthermore, it is emphasized that the national character of language is very important characteristic feature of the film language. In several parts of the paper it is spoken about popularizing of the film language and the author criticizes active usage of slangs, vulgar words and jargons in the film language. Samples from different Azerbaijan films in several parts of the paper arouse great interest.

Keywords: literary language, film actor, screenplay, spoken language, pronunciation rules of national language, national language.

* Dr., Bakü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nesimi adına Dilbilim Enstitüsü, Uygulamalı Dilbilim Bölümünün, öğretim üyesi, Bakü / Azerbaycan mustafayev.fizuli8@gmail.com

Резюме

Кино как и средства массовой информации играют важную роль в обрешении высоких ценностей. В статье говорится о языке кино и устном литературном языке, а также об уровне профессионализма киноактёра во владении литературным языком. Автор указывает на ряд причин обуславливающих близость языка кино с разговорной речью. Главная причина его природный колорит, сохранение первичной стихии представление привитое богатым народным духом. В статье говорится также о народности как характерном признаке языка кино. В ряде разделов говорится о тенденции упрощения примитивизации языка кино, засорении его арготизмами и жаргонизмами. Вызывают интерес примеры из азербайджанских кинофильмов, приведенные на различных страницах.

Ключевые слова: литературный язык, киноактёр, киносценарий, разговорный язык, нормы произношения, народность языка, общенародный язык.

Giriş

İletişim aracı olan dille ilgili bilim dünyasında özellikle dilbilimde birçok terim, kuram oluşmuştur. Umum halk dili, milli dil, edebi dil, yazı dili, konuşma dili, resmi dil, sıradan dil vb. Bu kavramların tanımı ve bunlarla ilişkili terimler bilim için önemli bir konudur. Dünya halklarının her birinin bir dili vardır. Bu dil mensup olduğu halkın ve milletin tek ortak bir anlayış aracı olduğuna göre buna halk dili denir. Umum halk dili çok geniş bir kavramdır. Öyle ki, halk dili deyince, halkın tüm dil araç ve biçimlerinin bütünü öngörülüyor. Bilindiği gibi her dil konuşmada değişik biçimde kendini gösteriyor. Bir dilde bazı insanlar bir tür meyveyi ifade etmek için “kayısı” kullanırken, diğer insanlar ise “erik” sözcüğünü kullanırlar. Demek dilde bu tür ve benzeri her ne varsa, hepsini umum halk dili kapsamaktadır.

Umum halk dilinin bünyesini çeşitli konuşma sistemleri oluşturmaktadır. Örneğin edebi konuşma, ağız konuşması, loru konuşma, argo konuşma, jargon konuşma vb. Bunların toplumda rolü, kullanım alanı, önemi aynı değildir. Bu özellikler dikkate alınarak dilbilimciler halk dilini ikiye ayırmaktadırlar. Bunlara aynı zamanda milli dilin kolları da denebilir:

- a) Edebi dil (Edebi olan konuşma)
- b) Konuşma dili (Edebi olmayan konuşma) (Gurbanov, 1965, s.35)

I. Edebi dil

Edebi dil halk dilinin fonetik, leksik, morfoloji ve sintaktik normlar temelinde faaliyet gösteren biçimidir. Edebi dil - milli dilin belirli kural-kanunlara tabi olan ve halkın örnek iletişimine hizmet eden konuşma biçimidir.

Bir başka deyişle, edebi dil milli dilin belli normlar sistemine sahip olan en yüksek biçimidir. Edebi dil lehçeden, ağız ve şiveden farklıdır. Edebi dil, tüm stillerin bir sistemidir. Edebi dilimizin tüm stilleri kendine özgü kullanım biçimine göre ayırt edilir. (Bayramov, Mehrrremov, İsgenderzade, 2018, s.175)

Edebi dile verilen tanımlardaki norm, kullanılmış biçim, kurallaştırılma gibi işlemler gösteriyor ki, edebi dil bir ölçüde yapay özellik taşıyor. Bu, edebi dili etkilemenin ve değiştirmenin mümkün olduğu anlamına gelir. Aslında, sosyal, kültürel ortamdaki değişikliklerin genellikle edebi dil üzerinde ciddi bir etkisi vardır.(Ahundov, 2006, s.109)

Edebi dilin kuralları kitlesel karakterdedir. Yani herkes tarafından anlaşılabilir, herkesin dil iletişimi için yararlıdır. “Edebi dilin kurallaştırılması şu anlama geliyor ki, onun sözlük içeriği halk dilinin zengin kelime hazinesinden farklı oluyor, ayrılır, kelimelerin anlamı ve kullanma noktaları, telaffuz tarzı ve yazılış kuralı belli prensiplere tabi tutuluyor. Söz türetme geleneksel biçimde yapılır. Edebi dil ağızlara, şivelere, loru dile, jargonlara karşı savaşıyor.” (Adilov, 1989, s.104)

Edebi dilin normlarını ihlal edenler halk tarafından kınanır. Fransa, Letonya ve diğer gelişmiş ülkelerde dil yasalarını bozanlar hatta cezalandırılır. İşte bu normların sayesinde konuşmanın tüm koşullarında - günlük, üretimde, sosyal-politik ortamda, eğitimde vb. yerlerde dil kendisinin çeşitli iletişim etkinliğini gereğince yerine getirebilmektedir.(Abdullayev, s.119)

Dil ve norm birbirine bağlıdır. Sabit normlara sahip edebi dil ağız ve şiveler aracılığı ile modern seviyeye gelip çatsa da, ağız, şive ve canlı konuşma dilinin mükemmel olmayan kurallarını olduğu gibi kabul etmemiş, tüm halkımız için anlaşılır olması için tarihi gelişim sonucunda müşterek bir şekle salınmış ve başarılı bir şekilde kullanılmış formlara hâkim olmuştur. (Hüseynov, Garacayeva, 2016, s.160)

II. Sinema dili ile Sözlü edebi dilin ilişkisi

11 Ekim 2001'de “Azerbaycan” gazetesinde, maneviyatımızla ilgili yaptığı açıklamada Haydar Aliyev şunları söyledi: “Her halkın kendi gelenekleri ve ulusal, ahlaki ve dini değerleri vardır. Biz kendi milli-manevi değerlerimizle, örf geleneklerimizle gurur duyuyoruz...”

Belli ki, bu yüksek değerlerin korunup muhafaza edilmesinde medya iletişim araçları gibi sinemanın da önemli rolü vardır. İzleyici - aktör arasındaki ilişki elbette, dil aracılığı ile gerçekleşiyor. Burada konuşma dilinin sözlü anlatım dilin statüsüne seri müdahalesi ve pratikte çok zaman onun adına

hareket etmesi sebepsiz değildir. Bu, her şeyden önce, bir kavram olarak dilbilimdeki tanımların eksikliğinden ve terminolojik sınırların başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Örneğin, A. Gurbanov "konuşma dili" teriminin beş anlamda kullanıldığını göstermektedir. Ve bu anlamlar sırasında sözlü edebi dilin de olduğunu ayrıca not ediyor.

O yazıyor: "XX yüzyılın 50'li yıllarından başlayarak, "konuşma dili" deyince bütün halde sözlü edebi dil anlamı öngörülmüştür. Araştırmacılar terimin içeriğine fazla dikkat etmemişler. Fakat çalışmalar çoğalıp derinleştikçe nesnenin belirtileri daha da aydınlatılmağa doğru yön almıştır. Araştırmacılar şu sonuca varmışlar ki, sözlü edebi dilin içeriği aynı nitelikte değildir ve burada farklı, tipik belirtiler fazladır" (Gurbanov, 1993, s.126)

Sinema dilinin konuşma diline açık eğilimin bir nedeni - onda birincil eleman korunması, doğal renklendirmenin, zengin halk ruhunun olmasıdır. Fakat unutulmamalıdır ki, renklendirme doğallığı, eleman birincilliği fikir akımının, konuşma sürecinin duygusal ve etkileyici taraflarına vurgu yapsa da, halk ruhu konunun ve imgenin kendine özgün geniş fırsatlar açsa da, tüm bunlar bir bütün halinde bu fikir akımının, konuşma sürecinin içerik planını tüm lojistik hatları ile kapsayan yeteneğine sahip değildir. Çünkü bu dilin sistemi kullanım açısından hayli sınırlıdır ve iletişim alanlarını tam ve bütünüyle algılamaya ve kuşatmaya gücü yetersizdir. Burada artık sözlü edebi dil cephanesine başvurulmadan bu sorunun üstesinden gelmek imkânsızdır.

Sinema dilinde halk ruhunun karakteristik belirti olarak tezahür etmesi doğaldır. Çünkü o, halk dilini sözlü edebi dilden farklı olarak, dolaylı ve aynı zamanda doğrudan temsil ediyor. Aslında A.Gurbanov'un da belirttiği gibi, "konuşma dili" kavramı halk anlatım dilinin bir parçası olarak tanımlanması daha uygun ve terim olarak kendini daha net doğrultur. "Konuşma dili", gerçekten, geniş anlamda edebi dilin dışında olan tüm dil araçlarının bütünüdür". (Gurbanov, 1993, s. 127)

Genellikle sıradan günlük hayatta, aile-ev ortamında daha sık kullanılan konuşma dilinin en önemli değerlerinden biri de onun bu özelliğinde - milli dil ile yazı dili, aynı zamanda sözlü edebi dil arasında temas noktası ve kavuşturucu köprü olmasındadır. Genel Halk dilinin bir donar gibi kendi faktoloji ve enerji rezervlerini milli edebi dile aktarmasında konuşma dilinin müstesna rolü dilbilimde çoktan bilinen bir hakikattir. Fakat bununla birlikte, sinema dilinde konuşma dilinin etkinliği kabul edilemez bir durum olarak değerlendirilmelidir. Çünkü sinema filmlerinin dilinin işte edebi dil dışında olan ağız ve şivelerle zorlanması, sinemanın kaba kelimelerle basitleştirilmesi, çeşitli argo ve jargonlarla çöplüğe dönüştürülmesi bu aktivite temelinde oluşur.

Yaptığımız gözlemler gösteriyor ki, böyle bir tatsız durum, her şeyden önce, edebi dil normlarını iyi bilmemekten ve genellikle edebi dil hakkında tasavvurların yaygın olmayışından kaynaklanmaktadır. Oysa konuşma dilinin edebi dilimizin zenginleşmesinde yadsınamaz olumlu rolü teyit ve ispat olmakla beraber, onun edebi dil durumu seviyesinden sosyal iletişim aracına dönüşmüş olması doğru sayılamaz ve bu çağdaş dilbilimde yeterince tartışılmıştır. Anlaşılmıştır ki, konuşma dili tek bir birim, bir sistem değil, o çeşitli konuşma sistemlerine dayanan bir dildir ki, bu sistemlerden de çeşitli sosyal alanlarda ancak sınırlı insan grupları kullanabilir. Bu da tabii ki, konuşma dilinin edebi dille kıyasla sınırlı imkânlara sahip olduğunu, onun faaliyet dairesinin kapalı ve dar olduğunu gösteriyor.

Konuşma dilinin sosyal iletişim ile sınırlı olması onun işlevsel etkinliğini ve sınırlı anlayışını da ima edebilir. Bu nedenle Profesör A.Gurbanov'un belirttiği gibi, sadece konuşma dili sistemleri aracılığı ile bilimsel, kültürel, kitlesel eser, hatta büro belgeleri oluşturmak mümkün değil. Çünkü tekrar da olsa, belirtelim ki, bütün bunlar tek, edebi dil sisteminden ve onun herkes tarafından kabul edilmiş ve anlaşılır normlar dışında oluşur. Konuşma dilinin zahiri efektlerine bağımlılık gösteren, ona özgü olan dağınıklığı doğallık, ilkeliliği sadelik, normsuzluğu renklendirme gibi kabul eden sinema oyuncularını böyle bir önemli yönü de unutmamalıdır ki, konuşma diline özgü olan iletişim derin idraki gerilimi, ciddi tefekkür işlemlerini dilde ve konuşmada gerçekleştirmeğe asla kabil değildir. Sinema dilinde konuşma dili, genellikle, sıradan - günlük konular, aile-ev ilişkileri çevresinde - bizim yaşayışımızın işte bu katında işlek olduğu kadar da etkisi olabilir.

Sinemada konuşma dili sistemlerinin aktivitesi (bu aktivite maalesef halen devam ediyor) başka bir tehlike de doğurur. Çeşitli oyuncuların şahsında sinema neredeyse değişik konuşma dili sistemlerinin yarış meydanına dönüşmüş oluyor; bölgesel şive - telaffuz özellikleri, bir yerde kullanılıp diğer yerde kullanılmayan sözcük ve deyim birimleri, eliptik cümle yapıları, böylece edebi dili şu veya bu şekilde deforme etmiş oluyor. Örneğin, "Hoca" - 2012, "Yeni anlama" - 2017, "Gün geçti" - 1971, "Tahmina ve Zaur" - 1993, "Dolu" - 1912, "Uçuş hattı" - 2005, "Ad Günü" - 1977, "40'cı Kapı" - 2009, "Yaramaz" - 1988, "Korku" - 1993, "Baht yüzüyü" - 1991, "Uyku" - 2001, "Buta" - 2011, "Nabat" - 2014 ve diğer filmlerde bu tür kusurlu eğilime zaman zaman şahit olunmaktadır.

Bir başka yerde dediğimiz gibi, eğer dikkate alırsak, sinema dili hem de geniş halk kitlelerinin edebi dilimizi pratik şekilde benimsemesi işine hizmet ediyor, o zaman sorunun güncelliği bir daha doğrulanmış olur. Bu önerme her şeyden önce sinema diline ait edilmelidir. Ayrı ayrı filmlerin temel

görevlerinden biri de öğretme, aydınlatma ve eğitime çalışmasını sağlamaktır. Bu niteliklere, genelde, televizyon ve belgesel filmlerinde daha çok rastlanmaktadır. Bu anlamda edebi dilimize ve onun ilkelerine sadakat duygusu, bu normların zarar görmesine ve ihlali konusunda taviz verilmemesi ilk önce ayrı ayrı sinema filmlerinde saklıdır.

Tüm bu söz edilenlerden pratikte, diğer bir deyişle, bir sinemada, genellikle konuşma dilinden vazgeçmek gibi anlaşılmalıdır. Aksine, konuşma dili ve sistemleri yaratıcı, yenilikçi aktörün konuşması için bir zenginleştirme kaynağıdır. Burada sohbet kaygıdan, ölçü ve biçimden, konuşma dili ile sözlü edebi dil arasında karşılıklı dengenin ve faydalanmanın profesyonelce dikkat edilmesine bağlıdır. Uzman kendi konuşmasında konuşma diline özgü olan etkileycilikten, kompakt olmaya seri eğilimden, tarz seçiminden, derin anlam kapasiteli söz ve ifadelerden yapabildiği kadarıyla kullanabilir ve kullanması gerekir. Yalnız bir şartla: tüm bu doğal ve gerekli çaba ve girişimler sözlü edebi dilin, biraz da açık söylemek gerekirse, kurallarla biçimlendirilmiş, herkes için anlaşılır, makul ve anlaşılır olan sözlü edebi dilin statüsüne zarar getirmesin, onun milli iletişim, kültür ve maneviyat amili gibi haklarına dokunmasın.

Gözlemler gösteriyor ki "Nesimi" - 1973, "Bir Güney Şehrinde" - 2006, "Siyah Volga" - 1994, "Sara" - 2016, "Bizim Cadde" - 1961, "Ahmed Nerededir?" - 1963, "Mucizeler Adası" - 1963, "Romeo benim komşumdur" - 1963, "İnsan mesken salıyor" - 1967 ve diğer filmlerin dilinde konuşma diline aşırı eğilimin kusurlu tezahürleri esasen iki kaynaktan beslenmektedir: birincisi, bilerek veya bilmeyerek söz seçimine gösterilen ihmalden, ikincisi, telaffuzda kabalığa ve serbestliğe izin verilmesinden.

Birinci halde oyuncu bilinçli veya bilinçsiz olarak edebi dilde mevcut olan sözden veya diğer anlam seçeneklerinden - eşanımlarından sarf-ı nazar ederek şivelere uyur, fikrin ifadesinde sadece kendisinin doğduğu, neşet ettiği eyalette kullanılan ve bölgesel sözlerden yararlanmak yolunu tutuyor. Böylece, örneğin, *zıqqı* (titiz), *sozalmaq* (hastalanmak), *eppek*, *danqa*, *hancarı*, *incəvara*, *qılca*, *cumbulu*, *zırpı* vb. bu gibi sözler hiçbir lüzum olmadan zorla edebi dile getiriliyor. Bu nedenle bazı filmlerden birkaç örnek getirmeyi isabetli buluyoruz.

"Bundan yazın dana! Yoxsa, axtarıb beş-altı bağlı qapı tapıb çəkirsiz, sonra da şivən salırsız ki, zırpı-zırpı adamlar qaçıb. Nə demək istəyirsiniz? Hancarı oldu bu işlər? Ermənilərə nişan verirsiniz ki, şəhər boşdu, qorxmayın!"

(“Dolu” sinema filmi. “Azerbaycanfilm” Stüdyosu, 2012)

“- Vay dədəm, vay! Bu boyda zıqqı (vasvası) kişi olar, ölümü vecinə almayıb!

- Görünür, sozalmaqdan (xəstələnmək) betər olub, canı boğazına yığılıb, nə qədər belə yaşamaq olar axı?!

- Səhər naxıra, axşam axura. Özü də nə naxır sənindi, nə də axur. Nə qədər danqabaş olmaq olar, ortada da bir qismə əppək yox.”

(Aynı sinemadan)

“Kəndin aşağı hissəsi incəvara (yaxşı ki), ermənilərin əlinə keçməyib. Dədə-baba qəbirlərimiz o hissədə yerləşir.

... Yazıq əsgərin qulçasını meşədə itlər parça-parça eləyiblər.

... Bəğələ (moruq) yığmağa getdi, amma hələ də xəbər yoxdur.”

(“Ümid” sinema filmi. “Azərbaycanfilm” Stüdyosu, 1995)

Sonuçta halk dili temelinde edebi dilin gelişmesinin başlıca kriteri olan seçim ve ikame ilkesi ihlal edilmiş olur. Mevcut durumda ise en kötüsü bu sözler pek çok kişi tarafından anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla verilen bilgilerin algılanması da hayli zorlaşmaktadır. Burada hatırlatmak gerekir ki, herhangi kelimenin veya ifadenin edebi dile getirilmesi ve ona kullanım özelliği verilmesi hiç de sinema oyuncularının isteği ile olmaz. Sözün dilde yerleşmesi ve sabitleşmesi, her şeyden önce, bu dilin kendi gelişme eğiliminden ve özgüllüğünden, kendi iç evriminin, cilalanma ve bütünleştirme hız özelliğinden doğan bir durumdur. Dolayısıyla diyelim ki, halk dilinden ve aynı zamanda, konuşma dilinden edebi dile getirilen ve edebi dil tarafından da tüm anlam dolgunluğu ile benimsenen birçok sözler vardır ki, onların bugünkü aktif biçimde kullanılmasında sinema oyuncularının hizmetleri de az değildir.

Örneğin, *saxlanc, baxım, yetərsay, ödənişli, uğur, anlam, dəyərləndirmə, gizlinc, əlçim, bey (hitab etmə biçimi), dışarı, yağval, həşəm* sözleri bu kabildendir.

“Yaralı əsgərlərin bəziləri maşının saxlanc yerindədir. Birinci, onları düşürdün.

... Yetərsay olmadığından bölük komandirinə göstəriş vermək qanunsuzdur.

... Hərbi həkimin anlamında bir şey var: uğur qazanmaq üçün ödənişlər vaxtında həyata keçirilməlidir.

... – Zabitin işini dəyərləndirmək lazımdır.

– Ona görə də yaralılardan başlayıram, mayor Kərimov! Qarnından gizlinc vurublar, ayaqlarında və sol qolunda çürümə qorxusu var. Bir ildir güllə

gəzdirir belində, amma buna baxmayaraq dışarıda gəzir. Leytenant Cəfərovun qaçlarını kəsdik. əsəbdən Rəhman bəyin gözləri tutulub.

... Havanı yağval görüb hərbi maşın geri qayıdıb.

... O vurhavurda allahın yodunu da tapa bilmirəm. Sırası İsmayilovun beyni zədələlib.”

(“Ümid” sinema filmi. “Azerbaycanfilm” Stüdyosu, 1995)

"Sinema dilinde edebi dilin kurallarından sapma hallerinden biri de telaffuzda yapılan kabalıktan oluşmaktadır. Burada sadece onu demekle yetinelim ki, "Edebi telaffuz sözlü edebi dilin tezahür aracıdır. Buradan ise şu sonuca varırız ki, edebi dil seçme ve ikame yoluyla oluştuğu gibi, onun tezahür araçlarının, özellikle sözlü edebi dilin tezahür aracı olan telaffuz normları, kuralları, yasaları da işte seçme ve ikame aracılığı ile belirlenir." (Demirçizade, 1969, s.12-13)

Demek ki, telaffuzda da herhangi bir amatörlük, dilin kriter ve ilkelerinin zıddına gitmek öznel irade sergilemek kabul edilemez bir durumdur. Oysa sinema oyuncularını çok zaman işte bu faktörü unutuyorlar, canlı konuşma, doğal, samimi konuşma adına dilimizin norm ve kurallarına saygısızlık gösterirler. Bu kusur her şeyden önce konuşmanın herhangi bir şive üstünde yapılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Gence, Bakü, Guba ve Nahçıvan şivesinin bir bütün olarak edebi telaffuz işlevine hâkim olduğunu varsayalım. Sonuçta izleyici aktörün konuşmasında aşağıdaki gibi garip ve saçma deyim tarzı ile karşılaşmış olur: *bacı* yerine *bajı*, *odun* yerine *udun*, *papaq* yerine *popağ*, *da*, *də* edatı yerine *dayna*, *siz* yerine *süz*, *belə* yerine *belənçik*, *nə üçün* yerine *nöş* ve b.

“Saa qurban olum, Rəis, oxu dayna. Həmişə deyirdi çıxıf gedəjəm, nə ola-ola. Deyirdi ömrümə birçə gün də qalsa Aşotu paza keçirəjəm.

- Aşot kimdir?

- Mən nə bilim, bayıssı (bacısı) çöldə qalmışın biri! Erməni dığası!

- Süz (siz) bilən məllim ağıllı adamıydı, neujeli belə axmaq iş tutsun?

- Sakit ol bajı, qorxulu heç nə yoxdu. Uşaqları da qorxutma, yuxarılara da xəbər vermişik. Popağ (papaq) altında kişilər var.

- Ə, boş-boş danışma, belənçik vaxtda kimdi onu cəbhə xəttini keçməyə qoyan?

- Vallah, qoysalar da, qoymasalar da kişi çıxıf gedib, nöş (nə üçün) gedib, bilinmir.

- Axmaq adam, özü cəhənnəm, bizi də zibilə saldı. İndi də bunu axtar tap görüm hardan tapajaqsan? Ə, çıx o cammata deynən burda meymun oynatmırıq, rədd olub getsinlər xarabalarına.

- Ay qardaş, gəlmişik çay içməyə də, indi bizi qovassınız (qovacaqsınız)?

- Abbas, sən ağıllı adamsan, şeyid (şəhid) adamsan, gərək əvvəlcə məsləhətləşəydin.”

(“Dolu” sinema filmi. “Azerbaycanfilm” Stüdyosu, 2012)

Gerçek şu ki, böyle gerçekler sadece sinema oyuncusunun hangi kültürel düzeyde olduğunu yansıtmamaktadır. Bu sorunun bir parçasıdır. Gerçek sorun şu ki, bu tür telaffuz kusurları taklide dönüşmektedir. Özellikle filmlerin seyirci kitlelerini oluşturan öğrencilerin konuşmasını ve telaffuzunu olumsuz etkiliyor.

Burada hatırlatmak gerekir ki, “Ahırncı addım” – 1981, “Ahırncı aşırım” – 1977, “Ahırncı dayanacak” – 2014, “Alma almaya benzer” – 1976, “Almaz” – 1936, “Nesimi” – 1976, “Bağ mövsümü” – 1981, “Bir mahallede iki nefer” – 1957, “Birisigün geceyarısı” – 1981, “Birceciyim” – 1982, “Çarvadarların izi ile” – 1972 ve başka bazı filmlerde konuşma diline öznel eğilim ve ilgi bir bütün halinde dilimizin gelişim ve ilerleme eğilimi açısından da kendisini doğrultur. Öyle ki, halkımızın sosyal-siyasi, bilimsel-kültürel, sanatsal ve manevi gelişimi son dönemlerde edebi dilimizin gelişimine de güçlü bir destek vermiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, edebi dilin işlevleri zenginleştikçe, faaliyet ve kapsamı genişledikçe onun konuşma diline yan etkisi de derinleşiyor, konuşma dili sistemleri zayıflıyor. Merkez ve eyalet arasında kültür açısından farklılıkların ortadan kalkması ve aradan çıkması süreci tek edebi dil düzleminde ağız ve şive unsurlarının azalmasını da sağlamış oluyor. Yeni üretilen sinema filmlerinin kitleliliği konuşma dili sistemlerini, sonuçta sıkıştırıyor, edebi dilin milli çevre ve sınırlar içinde yerleşmesi ve durağanlaşmasına geniş olanaklar sunuyor. İşte bu yüzden de konuşma diline sinema gibi muhteşem sanat ocağında kontrolsüz eğilimin çoğalması ancak sürpriz ve teessüf doğurur.

Elbette ki, yukarıdaki hususlar, konunun bu biçimde tahlili, genellikle pratikte canlı konuşma dilini, şive ve ağızları reddetmek olarak anlaşılmalıdır. Burada söz konusu kaynaklara, yaratıcı ve en uygun tutumdan gidiyor. Faydalanmanın edebi dil açısından verimli ve etkili olması öngörülüyor. Bu konu ile alakalı Profesör İsmail Memmedovun görüşüne biz de katılıyoruz. O şöyle yazıyor: “Her edebi dilin yüreğini, canını halk sözleri oluşturuyor. Özlünden, kökünden, temelinden uzaklaşmış bir dilin geleceğinden söz etmek

mümkün değildir. Azərbaycan edebi dilinin keçtiği tarihi gelişmi gösteriyor ki, dilimiz halk, canlı konuşma ve ağız sözlerinden her zaman faydalanarak modern seviyeye ulaşmıştır. Tesadüfi değil ki, belli bir edebi, bilimsel eserin dilinde halk ruhundan söz açarken hep halk diline başvuru meselesi öngörülüyor. " (Memmedov 1989, s.24)

Fakat tüm bunların yanında unutulmamalıdır ki, edebi dil kendisi de işte halk ruhu ile güçlü, dayanıklı ve canlıdır. Bu bakımdan kendini aydın sanan her kişi, aynı zamanda sinema oyuncularını edebi dili koruma ve muhafaza etmeyi kendilerine bir borç ve vazife kabul etmelidirler.

Kaynakça

1. Abdullayev N. (2013) *Nitk medeniyetinin esasları*, Bakı.
2. Adilov M.N. və b. (1989) *İzahlı dilçilik terminləri*. Bakı, "Maarif"
3. Ahundov A. (2006) *Ümumi Dilçilik*, Bakı, Şerg-Gerb
4. Bayramov A., Meherremov Z., İsgəndərzadə İ. (2015) *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*, Bakı 2015, s. 175
5. Demirçizadə E. (1969) *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*. Bakı, APİ-nin nəşriyyatı, səh. 12-13.
6. Gurbanov A (1965) *Azərbaycan Edebi və danışık dili*, Bakı, 1965
7. Gurbanov A. (1993) *Ümumi dilçilik*. Bakı, "Maarif", II cild, səh. 126, 127.
8. Hüseynov S., Garacayeva E. (2016) *Azərbaycan dili və nitk medeniyeti*, Bakı, Elm-Tehsil
9. Memmedov İ. (1989) *Ekran, efir və dilimiz*. Bakı, Elm, səh. 24.

Sinema filmleri

1. "Dolu" sinema filmi, "Azərbaycanfilm" Stüdyosu, 2012. Senarist Agil Abbas.
2. "Ümid" sinema filmi. "Azərbaycanfilm" Stüdyosu, 1995. Senarist Orhan Fikretoğlu.